

הטיול שלא נגמר

זיכרונותיהם של ילדי חבל ימית שנטמעו ונמהלו בזיכרון הלאומי, זוכים סוף סוף להיחשף במחקר מהשיחות עם הצעירים שנהפכו בינתיים לאנשים בוגרים, עולה תמונה כואבת של הדחקה, טראומה, דיכאון וניכור חברתי, בצד ניסיון כואב להשלים עם המציאות. "עד היום אני אומרת שכילדה עברתי שואה", מעידה אחת העקורות

ד"ר יעל הוכמן
ד"ר דורית רואר-סטריאר

המחקר של ד"ר יעל הוכמן וד"ר דורית רואר-סטריאר "הזכות לזכרון: סיפורם של ילדי חבל ימית" פורסם בכתב העת **מגמות** כרך נב 1, אוגוסט 2017. **מגמות** הוא כתב העת הוותיק ביותר במדעי החברה, היוצא לאור בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה ומכון סאלד

הילדים חסרי הקול, רואים ואינם נראים: "זה משאיר איזושהי צלקת"

שאלות המחקר המנחות מאמר זה נוגעות לזיכרונות האישיים של המשתתפים ולאופן ניסוחם בסיפור החיים ובחנות את הפרשנות שילדי ימית העניקו בבגרותם לחוויית הפינוי - מה המשמעות של חוויית החיים בימית ושל חוויית הפינוי בזהותם ובחייהם הבוגרים? כיצד הושפע מהלך חייהם מן החוויה המשותפת והייחודית של הפינוי? כיצד הם התמודדו או מתמודדים עם חוויית הפינוי?

11 סיפורי חיים נאספו מפי משתתפים שהיו ילדים ומתבגרים בעת המגורים בחבל ימית ובעת הפינוי ממנו. מן המרוויינים, 8 היו בני 6-13 בזמן הפינוי, ו־3 היו בני 17-19 והשתייכו לנוער הבוגר בחבל. 7 ראיונות נערכו עם בנות, ו־4 נערכו עם בנים. 9 מן המרוויינים הם מפוני העיר ימית, ו־2 מרוויינים הם מפוני המושבים בחבל.

מן הממצאים עולה כי הזיכרון האישי של המשתתפים מצוי בדיאלקטיקה מתמדת עם השתיקה בזיכרון הקהילתי ועם ההשתקה, השכחה וההשכחה בזיכרון החברתי-לאומי. המשתתפים תיארו את מעמדם בקהילת ימית כחסרי קול, כרואים ואינם נראים ולאחריו. בסיפוריהם הם מנסים לתבוע לעצמם בדרכים שונות זכויות על הזיכרון של ימית ולפרוץ את חומות השתיקה בקרב משפחתם ובקרב הקהילה. הם ביקשו להוכיח בסיפוריהם כי הם זוכרים מה אירע להם בילדותם ומושפעים מכך בחייהם אז וגם היום. סיפורם פעל בשני כיוונים בעת ובעונה אחת: כלפי פנים, הם ניסו לבסס את מעמדם בתוך הקהילה של מפוני ימית, להוכיח שיש להם סיפור משמעותי ושהם נושאים בחייהם מורשת כילדים או נערים שחיו בחבל ימית ומן הפינוי עצמו. מן הצד האחר, סיפורם פעל כלפי חוץ, דרכי התיקון שהם מבצעים בסיפור ההגמוני, הסיפור על המפונים, השכחה, לידם, בקרב החברה הישראלית.

כל המשתתפים טענו שהם זוכרים מה היה בימית, וחויית החיים בה והפינוי ממנה הם פרק משמעותי בביוגרפיה האישית שעיצבה את זהותם. עבור הצעירים, מעמד הריאיון היה צומת חשוב של עיבוד החוויה, שבו ניסו לנסח סיפור שיישא את האפיזודות המקוטעות בזיכרונם. זיכרון הילדים הצעירים הופיע פעמים רבות כזיכרון חושי (סנסורי) ובלתי מעובד, המעביר את האירועים מתוך זירת התרחשותם בניסיון ללכדם לכדי סיפור ולהציע פרשנות רטרוספקטיבית לחוויה. המסר הוא שעל אף הפערים הקיימים בזיכרונם, יש להם סיפור שהוא נדבך מרכזי בזהותם.

יעל הוכמן

בתחילת שנות השבעים החליטה ממשלת ישראל להקים התיישבויות בצפון חצי האי סיני, שישמשו רצועת ביטחון בין רצועת עזה לבין סיני, ומגן ליישובי הנגב וליישובים המצויים בחוף המזרחי ובחוף הדרומי של סיני. משנת 1971 ועד שנת 1978 הוקמו ביוזמתה ובעידודה של ממשלת ישראל העיר ימית ו־12 יישובים חקלאיים. בשנת 1977 חיו ביישובים החקלאיים באזור 380 משפחות, ובעיר ימית - כ־2,000 תושבים. במסגרת הסכם השלום עם מצרים, שנחתם בשנת 1979, הוחזר חצי האי סיני. בפברואר 1982 סגר הצבא את האזור, ויישובי חבל ימית פונו מתושביהם ונהרסו כליל באמצעות דחפורים. רוב המחקרים מתייחסים לאירוע של פינוי כפוי כאל טראומה במשמעותה הפסיכולוגית, וזאת מתוך הנחה כי באירוע עצמו גלומה חוויה של משבר, והוא עצמו מחולל את הטראומה. דגש מועט מוקדש להבנת החוויה והשלכותיה מנקודת מבטם של המפונים וליחסי הגומלין בין המשמעות האישית של החוויה לבין משמעותה הפוליטית, החברתית והתרבותית. מרבית המחקרים מתמקדים בתקופה הסמוכה לאירוע והידע על השלכותיו ארוכות הטווח הוא בגדר נעלם. תרומתו של מאמר זה לתחומים אלו היא בעצם התבססותו על מחקר שבחן את החוויה של פינוי כפוי מנקודת מבטם של ילדים ומתבגרים שפוננו מימית ברטרוספקטיבה של 30 שנה, מתוך התייחסות ליחסי הגומלין בין המשמעות האישית, הפוליטית, החברתית והתרבותית.

לדברי איה, למרות גילה הצעיר (10.5) בזמן הפינוי, זיכרונותיה הם אותנטיים ואינם מושאלים או מתווכים. גם אם זיכרונותיה מקוטעים לעיתים, אינם מאורגנים ונראים כאוסף של תמונות מן החיים בעיר ימית ומן הפינוי, המסר הוא שהיא זוכרת. כדי להפריך את ההנחה כי זיכרונם של ילדים קטנים הוא מוגבל, איה אומרת שיש לה זיכרונות מן הגן ומבית הספר ומדגישה שהילדים לא היו מוגנים מהשלכות הפינוי:

אני תמיד אומרת שבעצם פינוי ימית זה משאיר איזושהי צלקת... אבל ימית זה היה... דרך אגב, כשפינו את ימית הייתי בת 10.5, שזה... גיל שכבר די... אתה מתחבר... אתה זוכר דברים. לא גיל ילדות מוקדמת שאתה עוד ככה, בערך.

במהלך סיפורה היא נזכרת בחוויות נוספות מילדותה. קטע אחד מסיפורה, הנוגע לפינוי עצמו, ממחיש את החזרה לזירת האירוע ואת התחושות המציפות אותה לנוכח ההיזכרות:

לפני שפינו את ימית, ממש לפני שסגרו את השערים, אמא שלי החזירה אותנו להיפרד מ... היא פשוט הביאה אותנו... ועכשיו כשאני מדברת איתך... [בכי]... אני לא זוכרת שבכיתי על זה שנים... אני מדברת איתך עכשיו כשאני נזכרת ממש בסיטואציה הזאת. אני פשוט חוזרת להיות הילדה הקטנה בת 10.5 שהולכת להיפרד מהעיר.

המסר "אנחנו זוכרים" בא לידי ביטוי גם בהופעתן התדירה של מילים מהשורש זכ"ר: אני זוכרת, זיכרון, מזכרת, זכר ועוד. יוני, בן 6 בפינוי, משתמש שוב ושוב במילים "אני זוכר", והן משמשות מעין מנטרה בסיפורו, המקנות לדיווח צביון של חוויה אישית אותנטית:

מה שאני זוכר בימית זה את כל האווירה הטובה שהייתה שם, מבחינת שכנים ואנשים והכול. אה... אני זוכר את הים, את הבריכה בימית, את המרכז המסחרי עצמו... אבל מה שבמיוחד ייחד את ימית זה האנשים שגרו שם והפתחות, וכולם בעצם היו משפחה אחת גדולה. אני זוכר...

הבוגרים מבין הילדים שפוננו מן החבל היו בני 17-19, והם מדגישים כי לזיכרונם יש פרספקטיבה ייחודית על הסיפור בצומת שבין ילדות לבין בגרות. אלו, שהיה בן 19.5 בזמן הפינוי, מעיד על עצמו:

אני הוכחה חיה בדיוק בצומת הגילים הנכון. הגעתי לשם כילד קטן בן 12, היום אני בן 49 מכיר את

הסיפור, את הצבעים... עברתי עם כל הגדולים את כל מה שצריך לעבור. אני זוכר אותם הן כילד, הן כנער והן כבחור צעיר... יכולתי לקחת בתפר הזה באמת זיכרונות ופרספקטיבות בוורסיות שונות... אז אני חושב שלמקום שלי, יש לו מאוד מהות... שאני אחיה לספר ולחשוף את מה שרק אפשר. ולשם מיקדתי את עצמי והשקעתי שנים.

9 מתוך 11 המרואיינים הדגישו את המאפיין הטראומתי משברי של הפינוי בחייהם כאירוע ייחודי שאין דומה לו, אירוע ששינה את חייהם ועיצב את זהותם. המסר האחיד העולה מסיפורם הוא שזיכרון ימית איננו נחלת העבר, אלא זיכרון חי שהותיר חותם בחייהם. שני המרואיינים האחרים טענו כי אירוע הפינוי הוא אירוע משמעותי בביוגרפיה האישית, אך כזה שהשלכותיו על חייהם מוגבלות לזמן התרחשותו.

מבחינת דניאלה, בת 17 בזמן הפינוי, הפינוי כחוויה ייחודית ושונה מלווה אותה ועיצב את חייה:

משמעות אחת לפינוי אין. אני לא יכולה להגיד לך. אני, זה משפיע עליי... זה אובדן התמימות, אובדן הילדות. אני לא יכולה להשוות לשום דבר... אני חושבת שההשפעה היא כללית. היא משפיעה ככול... זה זיכרון שמלווה אותך לכל מקום שאת הולכת... זה מלווה אותך לכל החיים... וזה משהו שכל הזמן יהיה.

הבניית הפינוי כתסריט אימה: "עמדנו שעות בשמש עם דגלים"

בסיפורים אלו מצטייר הפינוי כתסריט אימה בחיי המשתתפים, ששבר את רצף חייהם בחדות ומוטט בהדרגה את עמודי התווך של זהותם. הפינוי חלש על כל תחומי חייהם לא רק בעת התרחשותו, אלא גם שנים רבות לאחריו.

התקופה הסמוכה לפינוי מתוארת כתסריט אימה שבו הילדים מצויים בציפייה דרוכה ובחרדה מן העתיד לבוא. אם במהלך הסיפור יש מעבר מעמדת הילד המספר לעמדת המבוגר המספר, החלק הנוגע לפינוי מסופר מנקודת מבט של ילדים כזיכרון חושי המעביר תחושות ורגשות בזמן אמת. נוסף על כך, תסריט האימה נבנה באמצעות הנגדה: לעומת התיאור האוטופי של המרחב בימית וזיכרונות הילדות העשירים והחיוביים, בתיאור התקופה הסמוכה לפינוי נעשה שימוש מרובה בתיאורים שליליים, כגון תיאור העיר ימית כעיר רפאים וכעיר נטושה, והוא חושף סדקים בכל תחומי החיים - האישי, המשפחתי והקהילתי.

זיכרון חי שהותיר חותם בחייהם. ילדי ימית המפונים | צילום: ליליה הראל. ארכיון אישי יצחק נבון, באדיבות ארכיון המדינה

עמית מספרת כי לעומת בית הספר שבו דובר מעט על נושא הפינוי, בבית ובמסגרת המשפחתית לא דיברו כלל על העתיד להתרחש:

אני חושבת שהיה איזה סוג של הדחקה, שלא יכול להיות שזה יקרה... להורים עצמם היה קושי להתמודד עם הדברים, והם העדיפו לא לדבר על זה... אז לא הראיתי שקשה לי, לא הראיתי אף פעם שקשה לי.

התפוררות הקהילה והרס היישוב: "כיבו לנו את החשמל"

לפני הפינוי תוארה ימית כמשפחה אחת גדולה, שיש בה קהילתיות מאוחדת. לעומת זאת, לאחר הפינוי תיארו הילדים בדבריהם התפוררות קהילתית הנובעת בחלקה מעזיבה הדרגתית לפני התאריך הרשמי של הפינוי, עזיבה פתאומית וללא התארגנות משותפת. נילי ציינה כי ידעה על עזיבת חברותיה לפי בתייהן הנטושים, שהפכו לאתר משחקים לילדים שנותרו בעיר:

אז אנשים התחילו לעזוב... מה שאני זוכרת זה את הבתים של שתי חברות שעזבו. שאחר כך הלכנו לראות את הבית. והם השאירו כל מיני חפצים ובובות. וזה גורם לך כאילו... פה כבר התחיל אצלי, בכל אופן, התחילה איזשהו מועקה כזו של חרדה. ואז זה התפתח.

הילדים חשו שאסון גדול עומד להתרגש על העיר, והכאוס, שאפיין אותה בשנתיים שקדמו לפינוי ולוּוּנה בהשתלטות של קבוצות פוליטיות שונות, הגיע לשיאו

המשתתפים הצביעו על כמה גורמים שיצרו את האימה ואת החרדה הקיומית, ואלו הם: חוסר ההכנה של הילדים לפינוי, השבר הקהילתי, ההריסה הפיזית ההדרגתית של העיר וההפרדה של ההורים מילדיהם בסמוך לפינוי.

הילדים סיפרו שלא נערכה להם הכנה נפשית לעתיד לבוא. ברמה המשפחתית נקטו ההורים אסטרטגיה של הימנעות מדיבור על הפינוי ועל החיים לאחריו, וברמה הקהילתית לא הובעה עמדה אחידה וברורה בנוגע לדרכי ההתמודדות. ברמה החברתית, המסרים הכפולים של הממשלה בנוגע לוודאות הפינוי יצרו עמימות בקרב התושבים באשר לעתידם ומנעו היערכות מתאימה, ובה בעת התבסס דימוי ציבורי שלילי של תושבי החבל, שסימן ותייג אותם כאובי הציבור. הילדים תיארו את מצבם כרואים ואינם נראים, והדבר עורר בהם פחד, חרדה ופגיעות:

חנית: "התקופה של העזיבה הייתה תקופה שמבחינתי מאוד-מאוד טראומטית. היא הייתה טראומטית כי היה 'עליהם' מאוד-מאוד גדול של הציבור. כי אף אחד לא בא לדבר אתנו. כי אנחנו הילדים שלפני זה היינו אטרקציה, וכל פעם שמישהו היה בא, העמידו אותנו שעות בשמש לחכות לו עם דגלים... ואחרי זה כאילו אף אחד לא זכר שאנשים קיימים שם, ואנשים חיים שם, ואנשים נמצאים שם. שממשלות ישראל שלחו אותם לשם".

נילי: "באיזשהו מקום כילד אתה הולך לאיבוד. אף אחד לא תכלס ישב אתנו והסביר לנו".

בתקופה הסמוכה לו:

אלון: ככל שהתקרב מועד הפינוי שאנשים כבר התחילו לדעת שהדברים אכן קורים, הייתה תחושה כללית בעיר שמדובר בימי פומפיי האחרונים... והייתה תחושה של איזה סוג של פורענות. הגיעו הדתיים הקיצוניים... הימניסטים הקיצוניים, ואנחנו שבאנו והיינו הראשונים הרגשנו שאנחנו בעצם כבר לא חלק מהמקום.

הריסת ימית, כאשר חלק מהתושבים עדיין נמצאים במקום, הייתה גורם שיצר אימה בקרב הילדים, חרדה קיומית וחשש ממשי לפגיעה פיזית בהם, שלוו בתחושה של סוף וחוסר המשכיות. נילי, שהייתה בת 10 בזמן הפינוי, תיארה את האימה ואת החשש להיקבר תחת ההריסות:

ההרגשה שאין המשך. אין המשך. הכול נגמר... יש מין סוג של טרקטור עם מין כזו זרוע. וזה עושה ככה: טק-טק-טק על הבתים ומכרסם אותם... אני בת 10, והדמיון שלי די פרוע. וזה כל פעם מתקרב אליך לשכונה, וזה כאילו שומט את הקרקע. הורג, הורג, הורג... והנה עכשיו זה יבוא... הוא לא יודע אם אתה כן בבית או לא בבית, אולי לא אמרו לו שאנחנו בבית... כי באיזשהו שלב גם כיבו לנו את החשמל. לא היה חשמל. אז חושך בלילה. אז אולי בלילה הוא יבוא וייקח. והוא לא יידע. זו הרגשה מוחלטת של סוף לראות את כל ההרס הזה... זה מאוד קשה לי. עד היום כילדה אני אומרת, כילדה שאני עברתי את השואה, אומנם שרדתי את השואה הזאת, יש מבוגרים שלא שרדו, שהתאבדו, אני כילדה שרדתי...

משבר משפחתי לשבר אישי: "ההורים התפוררו לנו מול העיניים"

בד בבד עם הסדקים בזהות הקהילתית התנפצה גם תפיסת המשפחה המלוכדת. המשתתפים תיארו כיצד ההורים לא יכלו להכיל את חוויית ילדיהם, והילדים נחשפו לפיכך למצבים של שבר ופורקן רגשי בקרב הוריהם. דניאלה תיארה קושי להתמודד עם השלכות הפינוי על הוריה וחשה תחושה של חוסר אונים בשל חוסר יכולתה לעזור להם בהתמודדותם:

זה לראות את ההורים שלך מתפוררים לך מול העיניים, מתמוטטים לך מול העיניים, בוכים... ואת יודעת שאת לא יכולה לעזור. הורים אמורים להיות החזקים, התומכים... לא היית מסוגלת לפקס את החשיבה שלך, כל מה שעניין אותך זה איך את יכולה לעזור להורים שלך. זה כל מה שעניין אותך, לא עניין אותך מעבר לזה.

שרית תיארה את הקושי להתמודד עם המעצר של אביה שהתרחש בנוכחותה:

והיו לי חוויות... ילדות מאוד לא פשוטות. לראות את אבא שלך נעצר, ושאת נשאת ו... רגע אותו לקחו לבית סוהר, ומה אתי? מה אתנו?

ילדים אחדים נשלחו בשל גילם הצעיר לקרובי משפחה במטרה לגונן עליהם. בתוך הכאוס ששרר בחייהם, הפרידה מן ההורים והאחים נתפסה כטראומטית. איה תיארה את תחושות הבדידות והחרדה שהיו כרוכות בפרידה מן ההורים בזמן שבו נזקקה לתמיכתם:

כשפינו את ימית, אמא שלי רצתה לחסוך מאתנו את הכאב... לחסוך מאתנו את הפינוי. ואז אני זוכרת שאותי ואת אחותי היא שלחה לאחותה... אני חושבת שזה היה שבועיים או חודש שהיינו מרוחקות מההורים שלי... המזל שהיה לנו אחת את השנייה. אני זוכרת שהיינו מסתכלות על הכתבות בעיתון ופשוט בוכות. אבל אף אחד לא היה שם כדי לחבק ולתמוך ולהכיל, כי אף אחד גם לא באמת הבין שהילדים עוברים את זה כל כך קשה... ובלילה היינו נכנסות למיטה ובוכות שאנחנו מתגעגעות להורים, ועל כל התהליך הזה שכרגע קורה ואנחנו לא שם.

התקופה שלאחר הפינוי תוארה כתקופה של כאוס הן מבחינה פיזית, בשל הנדודים ממקום למקום, והן מבחינה רגשית, בשל הבדידות הרגשית שחוו הילדים. הם חשו תחושה של זרות וחוסר שייכות, מעין מהגרים בארצם, בשל הניכור שחוו מצד ילדים בני גילם ומצד דמויות חינוכיות משמעותיות או מבוגרים אחרים שפגשו. נילי תיארה את נדודי משפחתה לאחר הפינוי:

זה היה נראה מין טיול כזה שלא נגמר. וכאילו, אה... הבנו. מספיק! רוצים לחזור הביתה, מה שנקרא. אבל אחר כך זה היה... זה היו תקופות כאלה.

יואב תיאר כיצד שמחת המפגש המחודש עם הוריו התחלפה עד מהרה בשבר שחווה עם המעבר ועם ההשתלבות במקום החדש:

המעבר היה לי כל כך משבר. כל כך משבר. תקופה של חצי שנה או שנה שלא ידעתי בכלל מה קורה. גרתי אצל סבתא שלי. נכנסתי לכיתה ב רק אחרי חצי שנה. הייתי צריך להשלים את כל החומר... לא שאני זוכר שהשלמתי אותו, לא שידעתי איך להשלים אותו, זה כיתה ב'. לא שלהורים שלי היה בדיוק זמן לעזור לי

ההשתקה והסוד הם דרך להתמודד עם הטראומה ועם השבר שחוו המשתתפים ויש בהם משום ניסיון להמשיך הלאה, אך הם גם תוצר של אין ברירה בהיעדר סביבה משפחתית וחברתית שתכיר בסיפורם.

איה מסבירה את השתיקה כדרך התמודדות עם הפינוי ומתארת כיצד המפונים בכלל, ומשפחתה בפרט, נאלצו להמשיך בחייהם ללא יכולת לעבד את האובדן שחוו: זה כמו שאת תאבדי כרגע מישו. את תהיי באיזשהו תהליך אבל, שיש לו את השלבים שלו, ועוד לפני שאתה מסיים את השלבים, אתה כבר מכניס משהו חדש [...] לשקם את עצמם מהאובדן, מהטראומה, ובו זמנית לבנות משהו חדש... אבל זה אף פעם לא יחזור להיות אותו הדבר... עוד חיינו בזיכרון של מה שהיה שם... ניסיון לעשות משהו עוד לפני שסיימנו, בעצם, לגמור להתאבל על ימית.

איה מציינת גם את הסטיגמה החברתית השלילית שדבקה במפוני ימית כגורם מכונן שתיקה ואת ההשתקה שנבעה מן הפער בין החוויה האישית של הפינוי לבין תפיסתו החברתית:

אנחנו הגענו, אנחנו היינו מאוד מנוכרים כאן... בעיני כל העם היינו עוכרי השלום... אני חושבת שאם תשאלו את רוב תושבי ימית, רובם, אם לא כולם, יגידו שהם היו מוכנים לוותר על הפיצויים, ולו בלבד שתשאיר אותם לחיות בבית שלהם. וזה לא משנה, גם אם היית נותן להם מיליונים. "קח את המיליונים, ותן לי לחיות את החיים הפשוטים שלי בבית שלי". ואת זה אנשים לא הבינו, כי כל מה שהאנשים נתפסו עליו זה: "אתם הורסים את השלום, יש לכם מלא כסף עכשיו. מה אתם רוצים? מה אתם בוכים?"

אלון מתאר את השתיקה שנמשכה שנים לאחר הפינוי לא רק בתוך המשפחות, אלא גם בין חברי הקהילה ואת הניסיון להתנער מן ההיזכרות, מחשש שהיא תאשש את הסטיגמה שדבקה במפונים:

כשימית מתה, כשנגמר נושא ימית, היו עוד אנשים שהיו בקשר, על פי רוב קשר של מסכנות, קשר של חוסר ברירה, של שותפות גורל, אולי של חברות... בסופו של דבר כששאלת אנשים, אנשים לא רצו לדבר... וכשמישהו שאל אם אתה בקשר עם ההוא בקשר עם הזה? – "לא! אני לא בקשר ולא מעניין אותי ואל תדבר אתי"... לא הבנתי למה אנשים לא רוצים לזכור. למה אנשים לא רוצים להיפגש או למה אנשים לא רוצים לדבר... וזה הפריע לי.

עם כל המעבר. גם מבחינה חברתית מאוד היה קשה לי...

ההשלכות ארוכות הטווח של הפינוי: "אין שותפות גורל, אין סימפטיה"

שרית מדמה את חוויית הפינוי מימית ואת השלכותיה להתמודדות עם אובדן ושכול, כמו עם מוות לא טבעי, לא בשיבה טובה. שרית מנסה לשחזר את ימית בחייה הבוגרים, "לחיות הכי קרוב למה שהיה שם", כדבריה, וטוענת כי חוויית הפינוי טבעה בה מעין תפיסה של הישרדות כדרך חיים:

אני חושבת שזה היה המוות הראשון שחווייתי, ואחר כך בתור בן אדם צעיר חווייתי הרבה "מוותים" לא טובים. אה... למדתי שמה שלא הורג אותי, מחשל אותי. זה התחיל משמה.

יואב מתאר שנים של נדודים בעולם ומספר כי הוא מתעקש לשחזר את תחושת הביטחון והקהילתיות המאוחדת, המגנה ושומרת על הפרט, שאפיינה את החיים בימית:

אז כן, אז כן, לי כן היה משבר. בגלל מצבים שיצר המעבר מימית. חוץ מזה שאיפשהו, אני בכוח מתעקש לחיות את חיי המסגרת הבטיחותית שהיו בימית.

נילי מתארת את הקושי הכרוך בתחושת הניתוק:

אני לא אבטח בעוד מקום, זה תחושה נוראית. זה תחושה מוזרה להגיד על מקום שאתה לא בוטח בו, אבל זו התחושה שלי.

סיפורו של אלון וניסיונותיו לחוש שייכות אינם יוצאי דופן, אלא אב טיפוס לשבר שאירע במשפחות רבות. גם אחרים מתארים את ההשלכות ארוכות הטווח של הפינוי עליהם ועל משפחותיהם ומספרים על תחושה של חוסר שייכות שאפיינה את חייהם.

שוברים שתיקה: "קח את המיליונים, תן לי את הבית"

השתיקה בנוגע לסיפור ימית היא נושא מרכזי החוזר בסיפורים. המשתתפים לא רק מנכיחים ומתארים את השתיקה, אלא אף מציעים הסברים פסיכולוגיים, קוגניטיביים וחברתיים להתבססותה. השתיקה בסיפורים כרוכה בתהליכי ההשתקה של הפינוי המתרחשים במעגלים החברתיים השונים. השתיקה,

גליה מתארת כיצד השתיקה וההשתקה הפכו את פינוי ימית לסוד שמור, שהיא אינה חושפת במפגש עם אנשים שאינם קרובים לה:

אני, בדרך כלל, לא אומרת שאני מימית, ישר על ההתחלה... רק אנשים שמכירים אותי הרבה זמן יודעים את האינפורמציה הזאת, או כשיש איזושהי סיטואציה שצריך לספר כאילו, איפה היית וכאלה, אני אומרת אני מתל אביב.

המשתתפים מתארים רצון להרחיב את הידע שלהם בנוגע לחוויות ילדותם ולהבין את השלכותיהן על חייהם הבוגרים. רצון זה נובע מתהליכים אישיים ומשינויים שהתחוללו בחייהם, וגם מפינוי גוש קטיף שהציף מחדש את הזיכרונות הלא מדוברים. מספרת איה:

פתאום, בתור אדם בוגר, אני, פתאום הבנתי מה הם עוברים, ובעצם, זה הסביר לי מה אני עברתי. ואז אני זוכרת שזה פעם ראשונה שזה עשה לי... שזה פשוט החזיר אותי אחורה, בקטע של ההזדהות, הייתי לחלוטין אתם. זה אפילו לא היה אמפטיה, זה היה ממש הזדהות. עם הכאב הזה של... לוקחים לך את הבית. לוקחים לך את המקום שבנית. אתה הופך להיות חסר שליטה. את המחיר הכי כבד, אתה הולך לשלם. עד הסוף. כי זה לא נגמר רק בכאב של הפינוי, זה גם כל התהליך אחר כך. של השיקום. אני זוכרת שמצאתי את עצמי בוכה. זאת רגישות נורא-נורא גבוהה.

עבור עמית, המקבלת לכיתתה תלמידים ממפוני גוש קטיף, הפינוי הוא הזדמנות לבחון מחדש את חוויות ילדותה. הזדמנות זו מעוררת כעס על האופן שבו פונתה ימית, אך גם משמשת הזדמנות של תיקון וריפוי עצמי ליחס שקיבלה כילדה:

יש לי עכשיו אפשרות להשוואה, כי אני יודעת מה היה בהתנתקות... אני חושבת שקיבלתי מתנה ברגע שקיבלתי ילדים מתנתקים. שבעצם יכולתי להיות שם בשבילם ולעזור להם במעבר הקשה הזה שהם עוברים. לדבר אתם, לשים לב, זה סוג של טיפול עצמי.

אלון מתאר בסיפורו את מלחמתו האישית לסדוק את חומות השתיקה:

וככל שהקשרים הלכו והתחזקו עם האנשים הקרובים, פתאום גילינו שאנשים [מפוני ימית] נפתחו אלינו, כמו שאני נפתח אלייך [...] ובפגישות הבאות המקריות או לא, ראינו פתאום שרוצים לדבר קצת יותר, שמספרים

קצת יותר. שפתאום יש איזו אחווה וסוג של שותפות גורל... התחלנו לבנות מסביבנו איזושהי קהילה קטנה שגרמה לנו להבין שיש לנו פה מקום ליצור, לבנות משהו.

הסיפור האישי כפלטפורמה לביקורת: "לא עשינו את המהומות, רובן היו מבוימות"

הסיפור האישי משמש פלטפורמה לביקורת ולתיקון היסטורי בגרסה ההגמונית של סיפור ימית, הסיפור על המפונים, שלא הותיר מקום לקולם. עמדתם הייחודית כילדים בעת הפינוי מאפשרת להם להשמיע קול ביקורתי, כיוון שהסיפור מסופר מנקודת מבט של ילדים, לכאורה באופן בלתי אמצעי ונטול אינטרסים פוליטיים. המשתתפים נעזרים, גם אם באופן בלתי מודע, בעובדת היותם ילדים בזמן הפינוי על מנת לקבל לגיטימציה להשמעת סיפורם, לתקן תיקון היסטורי ולהשמיע ביקורת המכוונת ללב לבו של הקונצנזוס הישראלי. הביקורת העולה מן הסיפורים נחלקת לשלושה עולמות תוכן מרכזיים: ביקורת כלפי הממסד, פירוק המינוח של "פינוי-פיצוי" וביקורת פוליטית בנוגע לתהליך השלום.

הביקורת של הילדים כלפי הממסד מכוונת לשלושה גורמים: הממשלה, מערכת החינוך והחברה בכללותה. הילדים מתארים את בדידותם בהתמודדות עם הפינוי, את חוסר ההכנה ואת חוסר ההבנה שהם זקוקים לעזרה מקצועית ולתמיכה בתקופה שלאחריו. כמו כן, מתוארת בדבריהם תחושת הבגידה של הממשלה והמסרים הכפולים שהועברו אל התושבים בנוגע לביצוע הפינוי, להסתה וליצירת הדימוי הציבורי השלילי של המפונים בחברה הישראלית. המשתתפים קובלים על האלימות שיוחסה לתושבי ימית במאבק נגד הפינוי באמירתם החוזרת ונשנית שהמאבק והאלימות שיוחסו להם היו של זרמים ימניים קיצוניים, שהמפונים לא נמנו עמם. גליה תיארה את תפקיד התקשורת ככלי שרת ממשלתי, שעיצב את דעת הקהל השלילית על המפונים בדבר התנגדותם האלימה, לכאורה, לפינוי:

עד היום אנשים לא מבינים שלא תושבי ימית עשו את כל המהומות האלה. ובכלל, כל המהומות האלה היו די מבוימות [...] רצו את כל המהומה הזאת על ידי השלטונות, ולא נעשה שום דבר למנוע אותה... אולי בשביל שיראו כמה זה קשה לנו.

המינוח "פינוי-פיצוי" והטמעתו בשיח הישראלי זכו להתייחסות ביקורתית בסיפורים. נוסף על כך, עלה הנושא שהפיצוי הכספי שניתן למפונים לא רק שלא עזר

"אני חוזרת להיות הילדה בת ה-10". יעל הוכמן בתקופת פינוי ימית | צילום: ליליה הראל

מן הממצאים עולה כי המשתתפים מייחסים משמעות למאפייני הפינוי עצמו ורואים בו אירוע שפגע במרקם החיים האישיים, המשפחתיים והקהילתיים. עם זאת, הם מפנים זרקור אל המרכזיות של יחס החברה כלפי המפונים. חלק בלתי נפרד של השבר נקשר בסיפורי הילדים להבניה החברתית והתרבותית של הפינוי ולפער שנוצר בין המשמעות האישית לבין המשמעות החברתית של אירוע זה, המופיע בסיפורי המשתתפים כגורם מחולל טראומה. הכאב, האובדן והטראומה כרוכים בסיפורי המשתתפים בהיווצרותו של הנרטיב ההגמוני, הסיפור על המפונים, המשתיק והמבודד, שהציב את המפונים ואת סיפורם בשוליים של הזיכרון החברתי-לאומי. ניכר כי באירוע כגון פינוי כפוי, שהוא בה בעת אישי, משפחתי, קהילתי וגם קולקטיבי-חברתי, יש משמעות עצומה לתהליכי ההבניה החברתית של האירוע ושל קבוצת המפונים בהתמודדות עם הפינוי. מסיפורי הילדים עולה כי חוסר היכולת לספר והשתיקה שאפפה את סיפור הפינוי אינם קשורים רק לכאב ולאובדן שחוו בעקבות הפינוי ולמאפיינים המיוחדים את האירוע, שקשה לייצגם במילים. חוסר היכולת והשתיקה קשורים בעיקר לפער שנוצר בין חווייתם האישית לבין אופן שבו הובנת החוויה בחברה הישראלית ולסטיגמה שדבקה בהם עוד טרם הפינוי ושנים לאחר מכן. תוצאתה של הסטיגמה היא שגם אם הם רצו לספר את סיפורם, לא היה קהל שנכון להקשיב לו ולהבין את כאבם, וגם כשסיפרו, הם הבינו שלסיפורם אין לגיטימציה ומרביתם פסקו מלדבר. ■

להם להתמודד עם השלכות הפינוי, אלא אף גרם נזקים בלתי הפיכים בקרב יחידים ומשפחות שפוננו:

נילי: "הכסף הזה, לכאורה, שאנשים קיבלו, אה... הרס הרבה מאוד משפחות. דניאלה: במדינה טחנו אותנו עד דק. מכל הכסף הזה, אנשים לא נשאר להם גרוש".

גליה מתארת את המחלוקות והפירוד שיצרו הפיצויים בקרב משפחות ואת הקלות הבלתי נסבלת שבה גרם הכסף שניתן כפיצוי לפירוק המשפחה ולגירושין:

גירושין היו המון בעיקר במושבים... אין לך בית, אין לך שורשים, אין לך עבודה, אין לך כלום... זה קלאסי להתגרש ככה, את לא צריכה לחלק רכוש, רק את החשבון בנק... אתה פתאום תלוש באוויר, לגמרי.

השלכותיו קצרות הטווח וארוכות הטווח של פינוי כפוי על ילדים

ממצאי המחקר מלמדים כי הזמן שחלף מן הפינוי היה קריטי בהבנתו ובתפיסתו של האירוע בעיני הילדים. לדוגמה, חלק מן המשתתפים תיארו תחושה של הקלה לאחר הפינוי ותקווה להתחלה מחדש ביישוב שעברו אליו. כמו כן, עלתה בסיפוריהם תחושה של שמחה מן המפגש המחודש עם ההורים לאחר ההפרדה בתקופת הפינוי, מה שיכול להסביר את הירידה בתחושות החרדה בתקופה הקצרה שלאחר התרחשותו של הפינוי, שנמצאה במחקר שעסק באוכלוסיית המתבגרים. המשתתפים מתארים כיצד הם מתוודעים עם חלוף הזמן להשלכות הרעות של הפינוי במעגלים השונים של שייכותם: במשפחה שבה ההורים היו עסוקים וטרודים בפינוי ולא היו פנויים להעניק להם את התמיכה שהיו זקוקים לה, בבית הספר שבו חוו ניכור, דחייה ואף התעללות מצד הילדים האחרים והמבוגרים ותחושה כללית שקהילת ימית, שהייתה דבר מובן מאליו בחייהם, איננה עוד. התקופה הסמוכה לפינוי והפינוי עצמו מתוארים כתסריט אימה בחיי המשתתפים, המלווה בתחושה של חוסר ודאות וחרדה קיומית לגורלם. המשתתפים מתארים את מעמדם כרואים ובלתי נראים בזירת האירוע. הם עדים להתרחשויות, רואים את הוריהם מושפלים במחסומים, בוכים ומתפרקים, אך לא נערכה כל הכנה ולא ניתנה עזרה לילדים כדי שיוכלו להתמודד עם המתרחש בחייהם. מי שנותרו בחבל בזמן הפינוי מתארים בעוצמה את ההרס ההדרגתי של המקום שיצר חרדה קיומית, ואילו המשתתפים שלא נכחו מתארים את החרדה ואת הבדידות שעורר הניתוק ממשפחתם.